

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan Geri Çekiliş Sürecinde Osmanlı, Habsburg, Erdel Dış Politikası ve Diplomasisi*

Foreign Policy And Diplomacy Of Ottoman, Habsburg, Transylvania In The Process Of Retreating Of Ottoman Empire From Europe

Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ**

Öz

II. Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Macar topraklarından geri çekilme süreci başlamış, bölge tarihini artık Habsburg egemenliğinin Karpat Havzası'nda yayılması belirlemiştir. Habsburg seferlerinde eski Macar Krallığı topraklarının çasar idaresinde birleştirilmesi amaçlanırken, özellikle Budin'in alınmasından sonra Erdel, krallığın son parçası olarak görülmüştür.

Ele alınan dönem boyunca yönetimi I. Mihály Apafi'den İmre Thököly'ye geçen Erdel Beyliği, Habsburg ve Osmanlı imparatorlukları arasında kalmıştır. Bu bakımdan her iki kuvvetin de isteklerini yerine getirmeye çalışan; politik bakımdan zayıflamış bir yapılanmadır. Ne var ki, amacı her şeyden önce hukuki varlığını devam ettirmek olduğundan bölgede etkin konuma gelen Viyana idaresinden garanti vesikaları elde etmeyi başarmıştır. Buna mukabil Bâb-ı Âli'de de Erdel üzerindeki hâkimiyetin sürdürülmesine yönelik belgeler kaleme alınmıştır.

Çizilen çerçeveye itibarıyla çalışmanın amacı, söz konusu belgeleri analiz ederek Osmanlı egemenliğinin Macar topraklarından ayrıldığı bir dönemde, eskinin güçlü, şimdinin ise varoluş mücadelesi veren vasal Erdel Beyliği'nin politik durumunu yansıtmaktır. Böylelikle XVIII. yüzyıla son veren Karlofça Antlaşması'nın Avrupa'da yarattığı politik ve ekonomik dönüşümün temellerine ve üç devlet arasındaki diplomasiye ışık tutulmak istenmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Habsburg, Erdel, İmre Thököly, nâme-i hümayûn.

Abstract

With the failure of the 2nd siege of Vienna, the withdrawal of the Ottoman Empire from the Hungarian territory started. From then on the history of the region was going to be determi-

* Makalenin Geliş Tarihi: 04.03.2016, Kabul Tarihi: 21.10.2016

** Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu,
E-posta: cagataycapraz@gmail.com

Gazi

Akademik
Bakış

33

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

ned by the enlargement of Habsburg sovereignty over Carpathian Basin. While at Habsburg campaign it was aimed to unify old Hungarian Kingdom under the Caesar administration, especially after the confiscate of Buda, Transylvania was seen as last part of kingdom.

During the period examined, Principality of Transylvania administration of which transferred from Michael I. Apafi to Imre Thököly remained in between Habsburg and Ottoman empires, in this regard it was a politically weakened structure that tried to meet both forces' requisitions. Nevertheless, as its aim was primarily to continue its legal existence, it succeeded to get guaranty treaties from administration of Wien which gained active status in the region. Correspondingly at Sublime Porte, documents in order to sustain administration on Transylvania were written.

In this regard, the purpose of the study is to analyze previously mentioned documents in order to reflect the political situation of principality of Transylvania struggling to survive on an era of separation of Ottoman sovereignty from Hungarian territories. Therefore, it was aimed to throw light on the fundamentals of political and economic transformation in Europe arising from the Treaty of Karlowitz that ended the 18th century and the diplomacy between the three states.

Keywords: Ottoman, Habsburg, Transylvania, Imre Thököly, imperial letter.

Giriş

II. Viyana Kuşatması'ndan Önce Avrupa'da Genel Durum

XVII. yüzyıl Avrupasında üç büyük olay meydana gelmiştir; Otuz Yıl Savaşları ve ardından imzalanan Vestfalya Barış Antlaşması, İngiliz İç Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan çekilmesi; başka bir ifadeyle Bâb-ı Âli hâkimiyetinin Macaristan ve Erdel topraklarını terk etmesi. Tüm bu gelişmelerin getirdiği dönüşüm Karlofça Antlaşması ile perçinlenmiştir.¹

Henüz Otuz Yıl Savaşları'nın ardından Avrupa'da görülen ekonomik ve toplumsal gelişmeler, bunun yanı sıra Batı'nın yükselen iktisadi potansiyele sonucunda Doğu ve Orta Avrupa ülkelerindeki yeraltı kaynaklarının önemi arttı. Öte yandan Balkanlardan Orta Avrupa'ya uzanan topraklardaki demir, bakır ve tuz madenleri genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki yörelerde idi. Nitekim Bâb-ı Âli de XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Macaristan, Erdel, Eflak ve Boğdan gibi coğrafyaların yeraltı kaynaklarıyla ilgilenmeye başladı.² Dahası sultanın hâkimiyeti ya da denetimi altındaki coğrafyalardan önemli ticaret yolları geçmekteydi.

- 1 Çalışmada ele alınan tarihsel sürecin askeri ve sosyal arkaplanı için bkz. Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz, "Karlofça Antlaşması'na Doğru Macaristan'ın Siyasi ve Sosyal Vaziyeti İzinde İki Osmanlı Vesikası", *Türkbilgi*, Sayı: 30, Güz 2015, s. 151-166.
- 2 *Türkische und Ungarische Chronick 1663*, Universitätsbibliothek Erlangen-Nürnberg, KT. MV. 417. Jakob Tollius, *Jacobi Tollii Epistolae Itinerariae: ex Auctoris Schedis Postumis Recensitae, Suppletæ, Digestæ; Annotationibus, Observationibus et Figuris adornatae*, Cura et Studio Henrici Christiani Henninii, Typis: Francisci Halmae, Veneunt in Officina Ioannis Oosterwyk, Amstelaedami 1700, s. 140-204.

XVII. yüzyılda Osmanlı savaş mekanizması yavaşlarsa da Türkler artık daha iyi siyaset yapar hale gelmiştir. Diplomasi alanındaki "Avrupalılaşıma" Bâb-ı Âli'de çarpıcı kararların alınmasını sağlamıştır. Nitekim Köprülü Mehmed idaresi Anadolu, Eflak, Boğdan ve Erdel'deki karışıklıklara son vermiştir.³ Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun güçten düşen hegemonyası yeniden toparlanmış ve idare, Baltık Denizi'nden Akdeniz'e, Avrupa'nın yeni ticaret merkezlerine yoğunlaşmak için zaman kazanmıştır.

Bu temelde 1661'den itibaren Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın babasının politikasını devam ettirmesi ve Girit'i ele geçirmesi Avrupa'nın dikkatlerini tümenden Osmanlı faaliyetlerine yoğunlaştırdı.⁴ Vezirin hedefi Viyana'nın alınmasıydı, böylece Osmanlı İmparatorluğu Tuna ticaretinin tüm denetimini ele geçirebilecekti. Osmanlı idaresinin Avrupa'daki politik ve ekonomik egemenliğine ilaveten Tuna'daki Türk korsanlarının mütemadiyen yağ ve tuz nakliye gemilerini zapt etmeleri, Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir organizasyonu kaçınılmaz hale getirdi.⁵

Karlofça Antlaşması'na Doğru Erdel'de Siyasi Çözümle: Habsburg-Erdel İttifakı

Bâb-ı Âli'ye karşı oluşturulacak bir ittifakta Erdel Beyliği, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa arasında kalmıştır. Coğrafi konumunun yanı sıra daimi bir ordusu da bulunan Erdel Hükümdarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik egemenlik alanına karşı Kutsal Roma Germen İmparatorluğu hâkimiyetine katılması planlanmıştır. Planın aynı zamanda Macar Krallığı'nı tekrar birleştirecek olması dolayısıyla Erdel hükümdarı ve Macar krallık tacını giyen Habsburg imparatoru arasındaki ilişkiler de güçlenmeye başlamıştır.⁶

Söz konusu gelişmeler ışığında Erdel Baş Nazırı Mihály Teleki, daha Kara Mustafa Paşa'nın yenilgiyle sonuçlanan Viyana seferinden önce I. Leopold'a, elçisi László Vajda vasıtası ile Erdel tahtının garanti altına alınması durumunda Apafi'nin imparatorluğun egemenliğini tanıyacağını; bu temelde Macar ülkesinin Habsburg tacı altında birleştirilmesine razı geldiğini bildirdi.⁷ II. Viyana

3 Bkz. Mahmut Duman, "Köprülü Mehmed Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.3, K.1: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar, TTK Basımevi, 6. Baskı, Ankara 2003, s. 418-420. Köprülü ailesinin siyasi faaliyetleri için ayrıca bkz. M. Tayyib Gökbilgin: "Köprülüler", *İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1967, s. 892-908.

5 Jenő Szentkláray, *Dunai Hajóhadak Története*, Magyar Tudományos Akadémia Bizottsága, Budapest 1885, s. 211-216.

6 J. János Varga, *A Fogyó Félhold Árnnyékában, A Török Képzése Magyarországról*, Gondolat, Budapest 1986, s. 376.

7 Sándor Szilágyi, "Oklevelek Teleki Mihály és A Bujdosók Diplomáciai Alkudozásainak Történetéhez, (1675-1685), (A Gróf Teleki-család Máros-vásárhelyi Levéltárából)", *Magyar Történelmi Tár*, Magyar Történelmi Társulat közzvetítésével Magyar Tudományos Akadémia

Geri

Kuşatması'nın söz konusu süreci hızlandırması mukabilinde, 1685 senesinde Viyana Hükümeti tarafından görevlendirilen Dunod Antidius adlı Cizvit rahip Erdel idaresiyle görüşmelere başlamış ve antlaşma için bir dizi şart vücuda getirilmiştir.⁸ Buna göre Erdel I. Leopold'un egemenliğini tanıyacak, Lehistan ve Venedik'in yanında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşacaktır. Ayrıca Erdel vergisini I. Leopold'a ödeyecek, dış politikasını yalnızca Viyana Hükümeti vasıtasıyla sürdürecektir. Savaş zamanında Erdel kuvvetleri çasara bağlı hareket edecek, ihtiyaç durumunda Erdel Hükümeti belirlenen masrafları karşılayıp, kışlak sağlayacaktır. Bu koşullarla Erdel, Mohaç'tan önceki Macar Krallığı'na bağlı otonom yapısına geri dönecek, karşılığında Leopold gerek I. Apafi'nin gerekse oğlunun hükümdarlığını tanıyacaktır. Kararlar gözden geçirilmek üzere Macar soylularına dağıtılmış, ancak mutabakat sağlanamamıştır.⁹

Bir yıl sonra Viyana'da Erdel'in Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa katılması için başka bir belge kaleme alındı. Haller Antlaşması [Tractatus Viennensis sive Hallerianus] olarak anılan, Habsburg egemenliğindeki Yukarı Macaristan kalelerinin ve Bâb-ı Âli egemenliğinde olup da Kutsal İttifak Savaşları sırasında ele geçirilen hükümdarlık topraklarının Erdel'e geri verilmesini ön gören belge Apafi'ye gönderildi.¹⁰ Fakat bu sırada Erdel sarayında bulunan Lehistan elçileri Fransa yanında siyaset izlemişler, hükümdarın bu öneriyi kabul etmesinin Habsburg İmparatorluğu'nun Erdel üzerindeki müdahalelerini arttıracığı uyarısında bulunarak hükümdarı vazgeçirmeye çalışmışlardır.¹¹ Erdel Meclisi ise daha önceki gibi teklifi doğrudan reddetmemiş, görüşülmesi amacıyla Viyana'ya elçilerini göndermiştir. 18 Haziran'da Budin'in çasar orduları tarafından kuşatma altına alınmasından¹² on gün sonra, 28 Haziran 1686'da Haller Vesikası Erdel Hükümeti tarafından kabul edilmiştir.¹³

2 Eylülde Budin'in çasar orduları tarafından ele geçirilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun fetihleriyle zuhur etmiş Thököly'nin Orta Macaristan Krallığı'nın ortadan kalkması, Osmanlı idaresinin Macaristan'daki ömrünü

Történelmi Bizottsága, Budapest 1890, s. 536-537.

- 8 Sándor Szilágyi, *Erdélyország Története, Különös Tekintettel Mívelődésére*, K.2, Heckenast Gusztáv, Pest 1866, s. 718; Benedek Jancsó, *Erdély Története*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet R.T., Cluj - Kolozsvár 1931, s. 179.
- 9 János Fazekas, "A Habsburg-elnyomás Erdélyben. 1690-1847, A Néptömegek Harca A Társadalmi és Nemzeti Felszabadulásért (1690-1847)", *Korunk*, III/5, Május 1978, s. 208; József Pokoly, *Az Erdélyi Református Egyház Története*, K.3, Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa, Budapest 1904, s. 10.
- 10 Jakab Elek, "Utolsó Apafi", *Magyar Történelmi Tár*, (szerkesztette: Toldy Ferencz), Magyar Történelmi Társulat közvetítése mellett Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest 1875, s. 24-27.
- 11 Miklós Bethlen, *Sudores et cruces Nicolai comitis Bethlen / Bethlen Miklós Leveléi*, (szerkesztette: Tolnai Gábor - Jankovics József, fordította: Kulcsár Péter), Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, s. 1194.
- 12 "Baló Mátyás Itinerariuma", *Buda Visszafoglalásának Emlékezete 1686*, (szerkesztette: Szakály Ferenc), Európa Könyvkiadó, Budapest 1986, s. 449-450.
- 13 Jancsó, *a.g.e.*, s. 180.

artık tamamladığını işaret etmekteydi. Bu gelişme Haller Antlaşması'nı değersizleştirerek Habsburg İmparatorluğu'nun Erdel politikasını yeniden belirlemesine neden olmuştur.¹⁴ Zira başlarda Viyana, Kutsal İttifak Savaşları esnasında iki imparatorluk arasında tampon vazifesi gören Erdel Hükümeti'ni kontrol altına almak istemiştir. Fakat Hıristiyan ordularının başarısı arttıkça Erdel Hükümdarlığı'nın bölgedeki politik önemi yitmiş ve beylik Bâb-ı Âli idaresinde kalmış, imparatorluğa katılacak bir toprak olarak telakki edilmeye başlanmıştır.¹⁵ Artık Çasar idaresi yönünü Belgrat'a çevirmiştir,¹⁶ tüm Erdel'in ele geçirilmesi amacıyla da çasar kuvvetlerinin başına Lorraine Dükü V. Charles atanmıştır.¹⁷

Bu gelişmelere karşılık Baş Nazır Mihály Teleki başta olmak üzere Erdel idari çevresinde Osmanlı ordusunun Macar topraklarından tamamen çıkarılmasının henüz mümkün olmadığı kanısı hâkimdir. Ülke savunmasında büyük role sahip Székesfehervár, Zigetvar, Temeşvar ve Varadin kalelerinin henüz Osmanlıların elinde olması hasebiyle Macar başkentinin alınması Erdel dış politikasında pratik bir değişimi beraberinde getirmemiştir.

Estergon'daki 15.000 kişilik çasar ordusuyla yeni general V. Charles Ösek'i ele geçirmek amacıyla harekete geçti. Bunun sonucunda 1526 yılında Mohaç savaşının yapıldığı sahraya yaklaşık 25 kilometre ötede, 12 Ağustos 1687'de II. Mohaç ya da Nagyharsányi Savaşı gerçekleşti.¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede aldığı yenilgilere Sarı Süleyman Paşa'nın bu mağlubiyeti de eklenince Osmanlı ordusu IV. Mehmed'e karşı ayaklandı.¹⁹ Fırsattan yararlanan Habsburg birlikleri Ösek, Polata²⁰ ve Egri'yi alarak bölgedeki dengeleri tamamen değiştirdi.²¹

14 Gábor Kármán, *Erdélyi Külpolitika A Vesztfáliei Béke Után*, L'Harmattan, Budapest 2011, s. 62.

15 Zoltán Hajdú, "Erdély Történetileg Változó Államföldrajzi Problematikájá: Közigazgatási Régió, Részállam, Önálló Állam, Államrészs?", *Kulturális Tërségék Szerepe A Regionális Fejlesztésben: Válogatás A 2000. Április 13-15-i Tusnádfürdöi Konferencián Elhangzott Előadásokból*, (szerkesztette: Kincses Emese Papp - Kassay János - Kánya József), Székelyföld 2000 Munkacsoport, Csíkszerda 2001, s. 215.

16 Henrik Marczali, *Erdély Története*, Káldor Könyvkiadóvállalat, Budapest 1935, s. 161-162.

17 Lotharingiai Károly, *Lotharingiai Károly Hadinaplója Buda Visszafoglalásáról 1686*, (szerkesztette: Kun József - Kocsis Bernát - Hausner Gábor, fordította: Mollay Károly - Baracza István - Perjés Géza), Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1986, s. 11-14.

18 Balázs Polgár, "Csatatérkutatás A Harsány-Hegynél, Az 1687. Évi Harsány-Hegyi Csata", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXXVII/1, 2014, s. 103-104; Lajos Nagy, "1686-1687 Évi Hadjárat (A Dél-Magyarországi Hadjárat 1686 Öszén - Az 1687. Évi Nagyharsányi Hadjárat - A Nagyharsányi Csata)", *Budától - Belgrádig Válogatott Dokumentumrészletek Az 1686-1688. Évi Törökellenes Hadjáratok Történetéhez*, (szerkesztette: Szita László), Pécs 1987, s. 41.

19 Mehmed Râşid Efendi, *Târîh-i Râşid*, C.2, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1282/1865, s. 2-3; Silahdâr Fındıklı Mehmet Ağa, *Silahdâr Târîhi*, C.2, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1928, s. 295.

20 Várpalóta.

21 Dóra Kerekes, *Pierre De Girardin Francia Követ Feljegyzései Az Oszmán Birodalomról / Mémoires Sur L'empire Ottoman Par Pierre De Girardin Ambassadeur Français Á Constantinople (1685-1689)*, Institut Hongrois - Bibliothèque Nationale Széchényi, Paris - Budapest - Szeged 2007, s. 27; Mehmed

Gazi

Akademik
Bakış

37

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Zaferin ardından V. Charles Erdel'e yöneldi. Erdel'in savunmasında önemli rol oynayan Kaloşvar ve Seben²² kalelerini ele geçirdi.²³ Sonuç olarak Apafi, V. Charles ile 27 Ekim 1687'de Balázsfalva Antlaşması'nı yapmak zorunda kaldı. Buna göre Erdel hükümdarı, çasar ordularını Erdel kentlerine kabul edecek ve onların her türlü gıda gereksinimini karşılayacaktır. Ödeyeceği 700.000 Ren forinti savaş tazminatı karşılığında Erdel Hükümeti Apafi'nin ardından da bağımsızlığını sürdürecektir. Viyana Hükümeti, Erdel'in iç işlerine ve ekonomisine karışmayacak, serflere daha fazla angarya yüklemeyecektir. Son olarak I. Leopold Erdel'deki soyluların ayrıcalıklarını, din özgürlüğünü ve II. Mihály Apafi'nin Erdel tahtındaki halefliliğini tanıyacaktır.²⁴ Fazla tavizkâr bulunduğu Viyana'da bu şartlar kabul edilmedi. Sözleşmeyi gerçekleştiren V. Charles görevinden alındı ve başkomutanlığa Antonio Caraffa getirildi.²⁵

İmre Thököly İle Sağlanan Osmanlı Konsolidasyonu ve Bâb-ı Âli Tarafından Düzenlenen İki Vesikanın Diplomatik Açıdan Tahlili

Caraffa'nın göreve gelir gelmez çasar ordularının Erdel'de kışlayacağını ilan etmesi²⁶ üzerine Hükümdar Apafi önderliğinde Fogaras'ta toplanan Erdel Meclisi 1 Ocak 1688'de Caraffa ile anlaştı. Buna göre Erdel Hükümdarlığı, Bâb-ı Âli ile tüm ilişkilerini kestiğini²⁷, Caraffa'nın emrindeki kuvvetlerin zahire ve hayvan yemi ihtiyaçlarını karşılayacağını duyurdu.²⁸ Yine bu minvalde Erdel, Macar Kralı Leopold ve haleflerinin egemenliğini tanıyacaktır. Osmanlılara vergi ödemeyi durduracak ve Viyana'ya karşı başka bir devletle de iş birliği yapmayacaktır.²⁹ Erdel'de din özgürlüğü devam edecektir. Soyluların ayrıcalıklarının devam ettirilmesi hususu ise Habsburg idaresi tarafından savaştan sonra halledilecektir.³⁰

Râşid Efendi, *a.g.e.*, s. 32; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 509.

22 Nagyszében.

23 Charles W. Ingrao, *The Habsburg Monarchy (1618-1815)*, Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 55-56.

24 András Albert, "Gróf Bethlen Miklós Erdélyi Politikus és A Diploma Leopoldinum Hitlevél", *Az Állam és Jog*, (szerkesztette: Smuk Péter), Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktoriskola, Győr 2010, s. 20; András Albert, "Bethlen Miklós Kancellár Erdélyi Önállóságért Tett Politikai Lépései Az 1687-1704 Között Keletkezett Röpiratai Tükrében", *Tanulmányok A 70 Éves Bihari Mihály Tiszteletére*, (szerkesztette: Szoboszlai - Kiss Katalin - Deli Gergely), Universitas-Győr, Győr 2013, s. 24.

25 Lotharingiai Károly, *a.g.e.*, s. 245.

26 Nagy, *a.g.e.*, s. 42.

27 Mihály Sebestyén, *Erdélyi Fejedelmek*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1994, s. 83.

28 Adrienn Panyi, "I. és II. Apafi Mihály Erdélyi Fejedelmek Legitimitásáról", *Tanulmányok Erdély Fejedelemség-Kori Történetéből*, (szerkesztette: Ballabás Dániel - Borbély Zoltán), Liceum Kiadó, Eger 2012, s. 60.

29 Lajos Thallóczy, "Caraffa Levelezése Dietrichstein Herceggel: A Hg. Nikolsburgi Levéltárából", *Magyar Történelmi Társulat Közvetítése mellett Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága*, Budapest 1895, s. 611-615.

30 József Biró, *A Bonczhidai Bánffy-Kastély*, Erdélyi Múzeum Egyesület, Cluj 1935, s. 18.

Erdel ve Habsburg idaresi arasında kurulan düzen Apafi'nin 15 Nisan 1690'da gerçekleşen ölümüne dek devam etmiştir. Hükümdarlık tahtının boşalması üzerine Erdel aristokrasisini temsilen Kont Miklós Bethlen Viyana Sarayı'na giderek Erdel'deki iktidar meselesini tartışmaya açmıştır.³¹ Buna göre, Türklere karşı savaş devam ederken Viyana Hükümeti Erdel'e desteğini sürdürmeli ve Thököly'yi Erdel idaresinden uzak tutmalıydı. II. Apafi halef olarak Erdel'de kalmalıydı, zira yokluğu hükümdarlığın siyasi istikrarını tehlikeye sokacaktı. Thököly'nin Bâb-ı Âli'den bir ahidnâme alması durumuna karşı, Viyana Hükümeti Erdel'le bir antlaşma yapmalı ve Thököly'nin tüm mal varlığına el konulmalıydı. Ayrıca Erdel'e yalnızca askeri güçle hâkim olmak mümkün değildi; din özgürlüğü ve Apafi ailesinin Erdel tahtındaki devamlılığı sağlanmalıydı.³²

Purusya elçisi Nicholas Dankelmann ve İngiliz Elçi William Paget desteğiyle Viyana bu talepleri kabul etti.³³ Ancak Apafi'nin ölümü Osmanlılar nezdinde de Erdel'in idaresi meselesinin nasıl halledileceğine ilişkin çözüm sunmaktaydı: Alman ordularının Erdel'de konaklamasını kabul etmesi ve Erdel'in idaresini Habsburg Hükümeti'ne vermesinden dolayı Apafi artık Osmanlı İmparatorluğu için bir haindi. Dolayısıyla daha önce verilen beratla halef olarak tanınmasına rağmen oğul II. Apafi'nin tahta geçmesi planlanan bir durum değildi. Tüm bunlar İmre Thököly'nin Erdel tahtına geçirilmesi dışında bir alternatif bırakmamaktaydı.

Her ne kadar 1688 ve 1689 senesinde çasar kuvvetleri başta Belgrat olmak üzere Székesfehervár, Zigetvar, Semendire, Vidin, Güvercinlik, Niş gibi önemli kaleleri ele geçirseler de egemenlikleri kalıcı olamamıştır. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa komutasındaki 1690 yılı seferinde Belgrat, Niş, Vidin, Güvercinlik, Semendire ve civar topraklar geri alınmıştır.³⁴ Son durum Erdel'deki kontrolü sağlayabilmesi için Osmanlı İmparatorluğu'na fırsat sunmaktaydı: Yıllık 10.000 altın vergi ödemesi koşuluyla Thököly'ye II. Süleyman'ın ahidnâmesi gönderildi ve general 8 Haziran 1690'da Erdel beyi tayin edildi.³⁵

Bundan sonra İmre Thököly, başta Gazi Giray olmak üzere yardımına atanan birliklerle Erdel idaresini ele geçirmek üzere harekete geçti.³⁶ 21 Ağustos

31 Elemér Gyárfás, *Bethlen Miklós (1642-1716)*, Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság, Dicsőszentmárton 1924, s. 45.

32 Österreichische Staatsarchiv- Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Vorträge an den Kaiser, Karton no: 7. Bundan sonra: ÖStA.-HHStA.-Votr. Karton no: 7.

33 Gyárfás, *a.g.e.*, s. 62.

34 Mehmed Râşid Efendi, *a.g.e.*, s. 130-133; Silahdâr Fındıklı Mehmet Ağa, *a.g.e.*, s. 483; Osanzâde Ahmed Taib Efendi, *Hadikatü'l-Vüzerâ, Ceride-i Havâdis* Matbaası, İstanbul 1271/1855, s. 116.

35 Lajos Szádeczky, *Thököly Erdélyi Fejedelemsége*, Athenaeum Részvény-Társulat Könyvnyomdája, Budapest 1898, s. 6; "Czegei Vass György és Vass László Naplói 1659-1739", *Magyar Történelmi Évkönyvek és Naplók A XVI-XVIII. Századokból*, K.3, (közli: Nagy Gyula), Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Hivatal, Budapest 1896, s. 100-101; Lajos Fekete, "A Rákóczi-Aspremont-Levélár Török Iratai", *Levélári Közlemények*, Szám: 13 (1-4), 1935, s. 127; Lajos Fekete, *A Hódoltság Török Forrásai Nyomában*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1993, s. 433.

36 Ahmed Refik [Altınay], *Türk Hizmetinde Kral Tököli İmre (1683-1705), Orta Macar Kralı Tököli*

Gazi

Akademik
Bakış

39

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

1690'da, Zernyest'te Baş Nazır Mihály Teleki ve General Heissler'in kuvvetlerini yenilgiye uğrattı, Alman ordusunu çökertti.³⁷ Zira bu savaşta Heissler tutsak alınmış, Teleki hayatını kaybetmiştir. Gelişmelerin ardından Eylül ayının ortasına gelindiğinde Thököly Erdel soyluları tarafından da hükümdar ilan edildi.³⁸ Dolayısıyla Erdel ve Habsburg İmparatorluğu arasında bina edilmiş siyasi yapı işlevselliğini kaybetti. Ayrıca Thököly Macar, Sekel ve Sâzları kendi idaresinde birleştirebildi. Erdel tahtına çıkış törenine Eflak voyvodası dahi katıldı.³⁹ Bunların sonucunda Erdel kalelerinde kalan az sayıdaki Habsburg muhafızının da hareket kabiliyeti yok oldu. Thököly kendisinin yanında yer alan Sekelleri karşılıksız bırakmadı; Sekeller angaryalardan ve tüm vergilerden muaf tutuldu.⁴⁰ Birî nâme-i hümayûn, diğeri hüküm belgesi olmak üzere aşağıdaki satırlarda analizi yapılan iki vesika⁴¹, Thököly'nin Erdel'de kurduğu idarenin temellerini yansıtmaktadır.

"Tökeli İmre'ye nâme-i hümayûndur" başlıklı belge⁴² 1690 yazının başında kaleme alınmıştır ki, general henüz Erdel soyluları tarafından hükümdar tayin edilmemiştir. Vesika klasik dönem nâme-i hümayûnları gibi davet ve ardından yazılan tuğra rüknünü barındırmamaktadır. Belgede padişahın sıfatlarının yer aldığı unvan kısmına da yer verilmeyerek, doğrudan karşı tarafın sıfatlarının sıralandığı elkab (inscriptio) kısmına geçilmiştir. Bu rükünde Thököly, fiilen tarih sahnesinden silinmiş olmasına rağmen Orta Macar Kralı unvanıyla anılmaktadır: "iftahârü l-umerâi l-'izâmi l-'İseviyye muhtârü l-küberâi l-fihâm fi l-milleti l-Mesihîyye muslih-i cemâhîri t-tâ ifeti n-Nasrâniyyeü l-karmi l-bâsil ve t-temiyetü s-sâyil bi l-fi l Orta Macar Kralı olan Tökeli İmre"⁴³

İmre'nin Türkiye'de Geçen Hayatına Dair Hazinei Evrak Vesikalarını Havidir, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1932, s. 18-21.

37 *Nagyajtai Cserei Mihály Históriaja*, (közli: Kazinczy Gábor), Emich Gusztáv Könyvnyomdájá, Pest 1852, s. 194.

38 *Nagyajtai Cserei Mihály Históriaja*, s. 224-227.

39 *Nagyajtai Cserei Mihály Históriaja*, s. 206.

40 Szádeczky, *a.g.e.*, s. 30.

41 Ahmet Refik mezkûr eserinde Hazine-i Evrak vesikalarını neşrederken, bu makaledeki iki Eski Türkçe vesikanın suretinin de gün yüzü görmesini sağlamıştır. Çalışmada bu belgelerin karşılaştırılmasına da yer verilecektir.

42 Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nr. 4311 (1101H./1690M.), vr. 13-a - 13-b. Ahmet Refik'in notlarında (bundan sonra A.R.) vesikanın başlığı bulunmamaktadır, metin doğrudan elkab kısmı ile başlar. Nâme için kendisinin kaleme aldığı başlık ise şöyledir: "Tökeli'nin Orta Macar Kralı nasbedildiğine dair namei hümayun". Bkz. Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 15. Gerek bu çalışmada yapılan transkripsiyonda ve vesika analizinde gerekse Ahmet Refik'in transkripsiyonunda açıkça görülmektedir ki, başlık hatalı not edilmiştir. Zira elkab kısmında İmre Thököly'nin unvanları ve mevkisi dile getirilirken, ilerleyen satırlarda siz zamiri kullanılarak Thököly'nin Erdel tahtına tayin edildiği vurgulanır. Metin I: "sebkat iden sadâkat üzre hidmetiniz mukâbelesinde Erdel hükümeti dahi size ve sizden sonra memleket ahâlsî Âstâne-i sa âdetimize sadâkat üzre hidmet ümüd olanlardan her kim murâd iderler ise ana virilmek üzre tefvîz u taklîd olunmağın". Nitekim bir sonraki belge, alınan bu karara Erdel'in itaat etmesi gayesiyle düzenlenmiştir. Meseleye bütünsel yaklaşıldığında, Ahmet Refik'in neşrettiği diğer vesikaların da ilgili tarihsel sürecin olay sırasını çevrelediği görülmektedir.

43 Lajos Fekete, *Bevezetés A Hódoltság Török Diplomatikájába*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1926, s. 32.

Elkabın ardından kaleme alınan dua (salutatio) rüknünde İmre Thököly'ye atfen Osmanlı Devleti'nin klasik ahidnâme ve nâme-i hümayûnlarında yabancı hükümdarlar ve devlet adamları için kullanılan, "Allah akıbetini hayırlı etsin" anlamına gelen dua formülü kullanılmıştır: "*hutimet 'avâkibehû bi'l-hayr ve'r-reşâd*". Bunu takiben "*tevkî-i refî-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki*" kalıbıyla nakil / iblağ (narratio / expositio) kısmına geçiş belirtilir.

Vesikada Erdel'in bir Osmanlı ülkesi olduğu vurgulanırken, ülkenin geçmişteki haline atıf yapılarak ölen hükümdar Mihály Apafi'ye değinilir. Buna göre hükümeti devrinde kendisinin gösterdiği hata ve özensizlikler hasebiyle Erdel, Nemçe tarafından türlü tecavüzlere uğramış, memleketin idarecileri ve halkı zarara uğramıştır. Vesikada Apafi'ye karşı söz konusu bu hoşnutsuzluğun dile getirilmesinin ardından Gábor Bethlen ile İmre Thököly arasındaki akrabalık bağına temas edilerek Bethlen'in hükümdarlığından bahsedilmiştir. Siyasi usulüyle Osmanlı Devleti'ne layık bir idare sergilediği, ayrıca Bâb-ı Âli'ye karşı gösterdiği sadakatin ve etkili yönetimin halk tarafından bilindiği kaydedilmektedir.

Bir nâme-i hümayûn olarak hükümdara yazılmış olması nedeniyle vesika, emir rüknü içermez. Kapsam itibarıyla İmre Thököly ve Macar idarecilerin Osmanlı yönetimi ile tam bir işbirliği halinde olmalarına, bağlılık göstermelerine ve Erdel'in muhafazasına yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede öncelikle İmre Thököly'nin liyakatinden ve devlete bağlılığından bahsedilmektedir. Hemen ardından Bâb-ı Âli'ye uygun şekilde hizmet edilmesinin, Erdel'in korunmasının, idarecilerin ve halkın tasarrufundaki malların düzene sokulmasının beklendiği kaydedilir. Vesikada Osmanlıya sunulan bağlılık neticesinde Erdel tahtının devamlılığının garanti altına alındığı vurgulanmaktadır. Yine bu sayede önceki Osmanlı hükümdarları zamanında Erdel için nasıl bir koruma sağlandıysa aynı düzenin sağlanacağı temin edilmektedir. Dolayısıyla her ne kadar belgede Erdel'de kendini gösteren başına buyrukluk belirtilmekteyse de bundan ötürü Erdel'in cezalandırılmayacağı sözü verilmektedir. Ayrıca Erdel halkından kimseye zarar verilmemesi, böyle bir zararın söz konusu olması durumunda ise meselenin siyasi üslupla çözülmesi gerektiği söylenmektedir. Gábor Bethlen zamanında ödenen vergiden fazlası talep edilmeyecektir. Ek olarak vakfedilen sadakat karşılığında Erdel halkının canının ve malının korunması hususundaki fermanın kaleme alındığı kaydedilmiştir.

Belgede tarihten önceki son rükün "*gerekdir ki*" ile başlayan tenbih / te'kid (sanctio) rüknüdür. Buna göre İmre Thököly için yazılan ahidnâme ile Erdel idaresinin başı tayin edilmiştir. Bu temelde Bâb-ı Âli'ye itaat edilecek, Erdel'de hâkim kılınan asayiş devam ettirilecek ve verilen ahidnâmeye uyulacaktır. Dolayısıyla memleketin ve halkın korunmasına, Osmanlı ile işbirliğine azmedilecektir. Zuhur edecek ittifak ile Nemçe kuvvetleri Erdel'den atılacaktır.

Geri

Akademik
Bakış

41

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Memlekette barış ve düzene aykırı hiçbir hale meydana verilmeyecek, Erdelliler bağlılıklarında bir eksiklik göstermeyeceklerdir. Belge tarih (dadatio) rüknü ile kapanır: “fi gurre-i N [Ramazân] sene 1101”.

“Erdel hükûmetine tâbi’ Macar memleketinin ocak beyleri ve beyzâde ve a’yan vesâirlerine hüküm ki”⁴⁴ hitabıyla başlayan aynı tarihli diğer vesika, İmre Thököly’nin Erdel hükümdarı olarak tayinini kuvvetlendirmek amacı taşımakta ve meseleyi söz konusu çerçevede ele almaktadır. Bu suretle belgede, kaleme alınma nedeninin açıklanması gayesiyle ilk olarak nakil / iblağ (narratio / expositio) rüknüne yer verilmiş, “tevki’-i refi’-i hümâyûn vâsil olıcak mâlum ola ki” formülü kullanılmamıştır.

Erdel’in bir Osmanlı ülkesi olduğu belirtilirken daha önce Erdel’in idaresi ve korunması görevinin ölen Mihály Apafi’ye verildiği kaydedilmektedir. Bu anlamda vesika aslında Apafi yönetimine karşı duyulan memnuniyetsizlik ile başlar. Zira Apafi’nin ülke idaresi hususundaki eksikliklerinden dolayı Nemçe askeri memlekete taarruz etmiş ve Osmanlı hâkimiyetindeki Erdel idarecilerini ve halkını mağdur etmiştir. Mevcut halin düzeltilmesi için Bâb-ı Âli’nin yardımının lazım geldiği vurgulanmaktadır. Bu maksatla Erdel hanedanından gelip zamanında ülkeyi idare eden, Osmanlı Devleti uğrunda bağlılıkla çalışan Gábor Bethlen örnek gösterilerek söz İmre Thököly’ye getirilmiş ve elkab (inscriptio) kısmına geçilmiştir: “Orta Kral Macar⁴⁵ olan iftihârü l-umerâi l-izâmi l-’İseviyye muhtârü l-küberâi l-fihâm fi l-milleti l-Mesihîyye müdebbir-i umûr-ı cemâhîri t-tâ ifeti n-Nasrâniyyeü l-karmi l-bâsil ve l-leysü l-sâyil Tökeli İmre”.

Elkabı takiben, dua (salutatio) rüknünde “hutimet ‘avâkibehû bi l-hayr ve r-reşâd” biçimi kullanılmaktadır. Bundan sonra emir / hüküm (dispositio) rüknü gelir. Bu rükün “gerekdir ki” kalıbının ayırdığı iki kısımdan⁴⁶ oluşmaktadır. Rükünde padişahın nakil kısmındaki duruma karşı tutumu belirtilir. Bu bakımdan İmre Thököly’den Erdel’i koruması, idarecilerin ve halkın durumunun düzene sokulması hususunda gayret göstermesi ve diğer tüm hizmetlerinin Bâb-ı Âli’ye uygun olması beklenmektedir. Nitekim İmre Thököly’nin gösterdiği sadakat neticesinde Erdel Hükümeti’nin başına getirildiği kaydedilmektedir.

Ülkede bir süreliğine karışıklıklar zuhur etmişse de Thököly’nin, askerlerinin ve himayesindeki diğer kişiler ile Macar idarecilerin sunduğu bağlılık, ayrıca Erdel’in geçmişteki vefası göz önünde bulundurularak yöreye taarruz edilmeyecek, Erdel halkına biri zarar verecek olur ise siyaset ile mesele çözülmeye çalışılacaktır. Buna ek olarak Gábor Bethlen zamanında alınan vergilerde bir değişiklik yapılmayacaktır. Erdellilerin bağlılıkları neticesinde, kaleme

44 Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nr. 4311 (1101H./1690M.), vr. 13-b - 14-a.

45 Orta Macar Kralı yerine kullanılan ifade.

46 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul 1994, s. 109-110.

Görüş

Akademik
Bakış

42

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

alınan ahidnâme vasıtasıyla diğer Macar memleketlerinde olduğu gibi mal ve namusu korunacak ve Erdel'e tayin edilen ordu ile birlikte Nemçe Erdel'den çıkartılacaktır. Thököly İmre Erdel hükümdarı bilinecek, ülkenin güvenliği ve muhafazası meselesinde herkes eksiksiz sadakat gösterecek, iş birliği halinde olacaktır. Bu hususlara uymayan bozguncular memleketten ihraç edilecektir.

Bu kısımdan sonra “*şöyle bilesiz 'alâmet-i şerife i'timâd kulasız*” formülü⁴⁷ ile te'kid / tehdid (sanctio / comminatio) rüknü ve ardından tarih (dadatio) rüknü gelmektedir: “*fî evâil-i N [Ramazân] sene 1101*”. Vesikada son olarak aynı tarih itibariyle birer suretin Erdel'deki üç milletten olan Sekel ve Sâz milletlerinin başlarına gönderildiği belirtilmektedir.

Diploma Leopoldinum ve Erdel'deki Yeni Siyasi Statü

Osmanlı Devleti'nin Thököly vasıtasıyla yaptığı girişim sonucunda Erdel'de sağlanan siyasi statünün ömrü uzun sürmedi. Daha 25 Ekimde Habsburg kuvvetleri Erdel'e akın edince Thököly Eflâk'a kaçmak zorunda kaldı.⁴⁷ Generalin son askeri faaliyeti 2 Ağustos 1691'de Belgrat'ta karargâh kurmuş Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'ya katılmasıydı. Ancak Baden Markgrafi Wilhelm Louis idaresindeki Habsburg orduları 19 Ağustosta, Salankamen'de Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğrattı.⁴⁸ Sadrazamın hayatını kaybettiği bu savaşın ardından Erdel ve Macaristan'da iktidar olma meselesi Thököly için kapandı. Kendisi bundan sonra ne Macaristan'a ne de Erdel'e dönebilecek, hayatını vatansız bir hükümdar olarak sürdürecekti.⁴⁹

Çasar kuvvetlerinin İmre Thököly'yi Erdel'den çıkartmasının ardından Erdel soyluları 10 Ocak 1691'de Fogaras'ta toplanarak, Miklós Bethlen'in I. Apafi'nin ölümünün ardından Viyana'da anlaşmaya vardığı metni kabul etti. Buna göre II. Mihály Apafi tahta geçmek için yirmi yaşına kadar bekleyecektir. Şimdiki vergiler, ayrıcalıklar, unvanlar ve mevkiler geçerliliğini koruyacak, ancak Saksonların [Sâz] yerel idaredeki konumları güçlendirilecektir. Ülke idaresinde ve meclisin içişlerindeki yetkilerinde herhangi bir değişiklik olmayacak, idari makamlara yalnızca yerel halktan kişiler gelebilecektir. Şimdiki memurlar yerlerinde kalmak şartıyla hükümdar naipliği, komutanlık, nazırlık, hâkimlik ve diğer önemli mevkilere Erdel soyluları atanacaktır. Ancak nazırlar arasında

47 Szádeczky, *a.g.e.*, s. 41-42.

48 Mehmed Râşid Efendi, *a.g.e.*, s. 161.

49 Gelişmelere rağmen Osmanlı İmparatorluğu Karlofça Antlaşması sürecinde Balkan coğrafyasındaki egemenliğini korumaya özen göstermiş; Belgrat'ı mümkün mertebe güçlendirmiştir. Öyle ki, Belgrat Muhafızı Cafer Paşaya gönderilen bir fermanda, söz konusu maksatla İmre Thököly'nin elinde kalan askeri birliklerin dahi Belgrat'ta konaklamasının emredildiği takip edilebilmektedir. BOA, *Mühimme Defteri*, Nr. 105 (1106 H. / 1694 M.), vr. 950-a. Viyana Devlet Arşivi'ndeki yine aynı yıla ilişkin bir vesikada, Belgrat'ta yaklaşık otuz altı bin Osmanlı askerinin bulunduğu kaydedilmektedir. ÖStA, TK, HKR Akten Berichte aus Wien an Grf. Inopoli Josef Lamberg v. Iten Januar bis 18ten Dezember 1694. Probstzen Zenarolla. 417-b - 420-b.

Geri

Akademik
Bakış

43

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Katolikler bulunacak, ayrıca hâkimler de Katoliklerden seçilecektir. Yılda bir kez ülke meclisi toplanacaktır. Ülkenin başı Erdel topraklarında yaşayacak ve ülkenin kanunlarına yemin edecektir. Hem hükümdar hem de nazırlar maaşlarını krallık hazinesinden alacaktır. Ülke barış zamanında 50.000 taller, savaş zamanında ise 400.000 Ren forinti vergi ödeyecektir. Bununla birlikte yeni vergiler konulmayacak, eskiler arttırılmayacaktır. Serf olanları hariç Sekeller kendi askerlik masraflarını karşıladıklarından onlara başka herhangi bir angarya yüklenmeyecektir. Ülke sınırları içindeki serbest ticarete dokunulmayacaktır. Toprakten elde edilen gelirin onda biri devlet hazinesine verilecektir. Sürekli ordu tutulmayacak, böylece halk zora sokulmayacaktır. Savaş zamanı askeri idare Almanların elinde olacaktır. Ancak bu askeri idare kamu idaresiyle ilgili meselelere karışmayacaktır. Seyahat edenlerin kalacak yer ve hayvanlarından doğan zararları halka ödetilmeyecektir.⁵⁰

Diploma Leopoldinum adıyla tarihe geçen bu vesika sonucunda Erdel bir eyalet olarak Habsburg İmparatorluğu'na bağlanmış, Macar toprakları muhalif bir güç olmaksızın Viyana idaresine geçmiştir.⁵¹ Her ne kadar Erdelli soyluların amacı antlaşmanın iki taraflı gerçekleştirilerek Erdel'in bağımsızlığının mümkün merteye korunması olsa da⁵² Leopold Vesikası Erdel'in bağımsızlığını değil otonomisini garanti altına almıştır. Nitekim belgenin kabul edilmesiyle birlikte Erdel idari yapısının dönüşümü başladı: Devlet yönetiminin önemli noktalarına Habsburg taraftarları getirildi. Toplam sayısı on iki olan hükümet danışmanlarının üçü artık Katolik olmak zorundaydı. Yine toplam sayısı üç olan yargıçlardan birinin de Katolik olması gerekmektedir. Toplumsal alanda ön görülmüş esnek düzenlemelerden daha ziyade Katoliklerin yararlanmaması sağlandı.⁵³ Macar Krallığı topraklarının birleştirilmesi ise romantik bir dilek olarak kaldı: Habsburg idaresinin birleşik bir Macaristan'ın güçlü milli hislerle kendisine karşı harekete geçebileceğini düşünmesinden ve Erdelli soyluların ayrıcalıkları için verdikleri politik mücadelelerden ötürü Erdel'in Macaristan'la birleştirilmesine gerek duyulmadı.⁵⁴

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı Avrupa politikasında *hostis naturalis* [doğal düşman] şeklinde ifade bulurken, bu ifadenin yarattığı ortak politik bilinç, ba-

50 ÖStA.-HHStA-Votr. Karton no: 7.

51 Zsolt Trócsányi, *A Habsburg Politika és Habsburg-Kormányzat Erdélyben 1690-1740*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1988, s. 49.

52 B. Lehel Molnár, "Az Erdélyi Unitárius Egyház Intézményrendszeré", *Korunk*, XXIV/4, Április 2002, s. 34-36; Mihály Cserei, *Erdély Históriaja (1661-1711)*, (Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Bankuti Imre.), Európa Könyvkiadó, Budapest 1983, s. 245-246.

53 Gyöngy Kovács Kiss, "A Habsburg-Uralom Erdélyi Kiteljesedésének Folyamata A Korabeli Magyar Emlékirodalom Láttatásában", *Erdélyi Tudományos Füzetek*, Szám: 228, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2000, s. 4-5.

54 Miklós Endes, *Erdély Három Nemzete és Régi Vallása Autonomiájának Története*, A Szerző Kiadása, Budapest 1935, s. 448-449.

şarısız II. Viyana Kuşatması'nı Bâb-ı Âli'nin Avrupa'da sağladığı egemenliği kırmak için bir fırsat olarak görmüştür. 1699 Karlofça Antlaşması ile kapanacak bu süreçte Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları arasında kalmış ve her iki idare için diğerine karşı kullanılmak üzere önem arz eden Erdel Hükümdarlığı'nın izleyeceği siyaset önem kazanmıştır.

Doğal olarak Erdelli idareciler gerek askeri açıdan avantajlı gerekse Erdel'in iç dinamiklerinin muhafazasını sağlayacak bir gücün tarafında yer almak istemişler, netice itibariyle Habsburg İmparatorluğu'nu bir dayanak olarak görmüşlerdir. Beç ve Erdel yönetimi nazarındaki diplomatik ve askeri gelişmeler sonucunda Erdel Hükümdarlığı ve Habsburg İmparatorluğu arasında Dunod ve Haller sözleşmeleri, Balazsfalva Antlaşması ve neticede Leopold Vesikası kabul edilmiştir. Macar soylularının Mohaç'tan beri bekledikleri Macar Krallığı topraklarının yeniden birleştirilmesi düşüncesi bu silsileye razı olmalarını beraberinde getirmiştir. Ne var ki, söz konusu birleşme gerçekleşmeyecek, Erdel bir imparatorluk eyaleti olarak Viyana'ya bağlanacaktır.

Coğrafyadan çekilen Bâb-ı Âli ise son bir hamle olarak Erdel'de Apafi idaresine karşı İmre Thököly'nin iktidara gelmesini sağlamış, verdiği vesikalarla yeni idareyi güçlendirmeye çalışmıştır. Thököly iktidarı Erdel'deki üç milletin desteğini kazanmayı başarsa da çasar kuvvetlerinin saldırısına dayanamayarak yıkılmıştır. Bundan sonra ne Osmanlı İmparatorluğu ne de Thököly Erdel'de söz sahibi olamamıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme Defteri*, Nr. 105 (1106 H. / 1694 M.).

Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nr. 4311 (1101H./1690M.).

Österreichische Staatarchiv, Türkenkrieg, TK, Hofkriegsrat Registratur, HKR Akten Berichte aus Wien an Grf. Inopoli Josef Lamberg v. 1ten Januar bis 18ten Dezember 1694. Probst Zenarolla.

Österreichische Staatsarchiv- Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Vorträge an den Kaiser, Karton no:7.

Türkische und Ungarische Chronick 1663, Universitätsbibliothek Erlangen-Nürnberg, KT. MV. 417.

Basılmış Kaynaklar

AHMED REFİK [ALTINAY], *Türk Hizmetinde Kral Tököli İmre (1683-1705)*, *Orta Macar Kralı Tököli İmre'nin Türkiye'de Geçen Hayatına Dair Hazinesi Evrak Vesikalarını Havidir*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1932.

"Baló Mátyás Itinerarium", *Buda Visszafoglalásának Emlékezete 1686*, (szerkesztette: Szakály Ferenc), Európa Könyvkiadó, Budapest 1986, s. 449-457.

Geri

Akademik
Bakış

45

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

BETHLEN Miklós, *Sudores et cruces Nicolai comitis Bethlen / Bethlen Miklós Levelei*, (szerkesztette: Tolnai Gábor - Jankovics József, fordította: Kulcsár Péter), Akadémiai Kiadó, Budapest 1987.

CSEREI Mihály, *Erdély Históriaja (1661-1711)*, (Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Bankuti Imre.), Európa Könyvkiadó, Budapest 1983.

"Czegei Vass György és Vass László Naplói 1659-1739", *Magyar Történelmi Évkönyvek és Naplók A XVI-XVIII. Századokból*, K.3, (közli: Nagy Gyula), Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatal, Budapest 1896.

FEKETE Lajos, "A Rákóczi-Aspremont-Levéltár Török Iratai", *Levéltári Közlemények*, Szám: 13 (1-4), 1935, s. 123-157.

FEKETE Lajos, *A Hódoltság Török Forrásai Nyomában*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1993.

KEREKES Dóra, *Pierre De Girardin Francia Követ Feljegyzései Az Oszmán Birodalomról / Mémoires Sur L'empire Ottoman Par Pierre De Girardin Ambassadeur Français À Constantinople (1685-1689)*, Institut Hongrois - Bibliothèque Nationale Széchényi, Paris - Budapest - Szeged 2007.

LOTHARINGIAI KÁROLY, *Lotharingiai Károly Hadinaplója Buda Visszafoglalásáról 1686*, (szerkesztette: Kun József - Kocsis Bernát - Hausner Gábor, fordította: Mollay Károly - Baraczka István - Perjés Géza), Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1986.

MEHMED RÂŞID EFENDİ, *Târîh-i Râşid*, C.2, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1282/1865.

NAGY Lajos, "1686-1687 Évi Hadjárat (A Dél-Magyarországi Hadjárat 1686 Őszén - Az 1687. Évi Nagyharsányi Hadjárat - A Nagyharsányi Csata)", *Budától - Belgrádig Válogatott Dokumentumrészletek Az 1686-1688. Évi Törökellenes Hadjáratok Történetéhez*, (szerkesztette: Szita László), Pécs 1987, s. 13-52.

Nagyajtai Cserei Mihály Históriaja, (közli: Kazinczy Gábor), Emich Gusztáv Könyvnyomdája, Pest 1852.

Gör

OSMANZÂDE AHMED TAİB EFENDİ, *Hadîkatü l-Vüzerâ*, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1271/1855.

SİLAHDÂR FINDIKLI MEHMET AĞA, *Silahdâr Târîhi*, C.2, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.

SZILÁGYI Sándor, "Oklevelek Teleki Mihály és A Bujdosók Diplomáciai Alkudozásainak Történetéhez, (1675-1685), (A Gróf Teleki-család Márosvásárhelyi Levéltárából)", *Magyar Történelmi Tár*, Magyar Történelmi Társulat közvetítése mellett Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest 1890, s. 511-538.

THALLÓCZY Lajos, "Caraffa Levelezése Dietrichstein Herceggel: A Hg. Nikolsburgi Levéltárából", *Magyar Történelmi Tár*, Magyar Történelmi Társulat közvetítése mellett Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest 1895, s. 593-618.

TOLLIUS Jakob, *Jacobi Tollii Epistolae Itinerariae: ex Auctoris Schedis Postumis Recensitae, Suppletæ, Digestæ; Annotationibus, Observationibus et Figuris adornatæ*, Cura et Studio Henrici Christiani Henninii, Typis: Francisci Halmae, Veneunt in Officina Joannis Oosterwyk, Amstelaedami 1700.

Tetkik Eserler

ALBERT András, "Gróf Bethlen Miklós Erdélyi Politikus és A Diploma Leopoldinum Hitlevél", *Az Állam és Jog*, (szerkesztette: Smuk Péter), Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Győr 2010, s. 19-31.

ALBERT András, "Bethlen Miklós Kancellár Erdély Önállóságáért Tett Politikai Lépései Az 1687-1704 Között Keletkezett Röpiratai Tükrében", *Tanulmányok A 70 Éves Bihari Mihály Tiszteletére*, (szerkesztette: Szoboszlai - Kiss Katalin - Deli Gergely), Universitas-Győr, Győr 2013, s. 23-38.

BIRÓ József, *A Bonczhidai Bánffy-Kastély*, Erdélyi Múzeum Egyesület, Cluj 1935.

ÇAPRAZ Hüseyin Şevket Çağatay, "Karlofça Antlaşması'na Doğru Macaristan'ın Siyasi ve Sosyal Vaziyeti İzinde İki Osmanlı Vesikası", *Türkbilig*, Sayı: 30, Güz 2015, s. 151-166.

DUMAN Mahmut, "Köprülü Mehmed Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ELEK Jakab, "Utolsó Apafi", *Magyar Történelmi Tár*, (szerkesztette: Toldy Ferencz), Magyar Történelmi Társulat közvetítése mellett Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest 1875, s. 3-332.

ENDES Miklós, *Erdély Három Nemzete és Régi Vallása Autonómiájának Története*, A Szerző Kiadása, Budapest 1935.

FAZEKAS János, "A Habsburg-elyomás Erdélyben. 1690-1847, A Néptömegek Harca A Társadalmi és Nemzeti Felszabadulásért (1690-1847)", *Korunk*, III/5, Május 1978, s. 205-214.

FEKETE Lajos, *Bevezetés A Hódoltság Török Diplomatikájába*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1926.

GÖKBİLGİN M. Tayyib, "Köprülüler", *İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1967, s. 892-908.

GYÁRFÁS Elemér, *Bethlen Miklós (1642-1716)*, Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság, Dicsőszentmárton 1924.

HAJDÚ Zoltán, "Erdély Történetileg Változó Államföldrajzi Problematikája: Közigazgatási Régió, Részállam, Önálló Állam, Államrész?", *Kulturális Térségek Szerepe A Regionális Fejlesztésben: Válogatás A 2000. Április 13-15-i Tusnádfürdői Konferencián Elhangzott Előadásokból*, (szerkesztette: Kincses Emese Papp - Kassay János - Kánya József), Székelyföld 2000 Munkacsoport, Csíkszerda 2001, s. 209-222.

Geri

Akademik
Bakış

47

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

INGRAO Charles W., *The Habsburg Monarchy (1618-1815)*, Cambridge University Press, Cambridge 2000.

JANCSÓ Benedek, *Erdély Története*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet R.T., Cluj - Kolozsvár 1931.

KÁRMÁN Gábor, *Erdélyi Külpolitika A Vesztfáliai Béke Után*, L'Harmattan, Budapest 2011.

KOVÁCS Kiss Gyöngy, "A Habsburg-Uralom Erdélyi Kiteljesedésének Folyamata A Korabeli Magyar Emlékirodalom Láttatásában", *Erdélyi Tudományos Füzetek*, Szám: 228, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2000, s. 1-126.

KÜTÜKOĞLU Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul 1994.

MARCZALI Henrik, *Erdély Története*, Káldor Könyvkiadóvállalat, Budapest 1935.

MOLNÁR B. Lehel, "Az Erdélyi Unitárius Egyház Intézményrendszere", *Korunk*, XXIV/4, Április 2002, s. 31-38.

PANYI Adrienn, "I. és II. Apafi Mihály Erdélyi Fejedelmek Legitimitásáról", *Tanulmányok Erdély Fejedelemség-Kori Történetéből*, (szerkesztette: Ballabás Dániel - Borbély Zoltán), Liceum Kiadó, Eger 2012, s. 53-71.

POKOLY József, *Az Erdélyi Református Egyház Története*, K.3, Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa, Budapest 1904.

POLGÁR Balázs, "Csataterkutás A Harsány-Hegynél, Az 1687. Évi Harsány-Hegyi Csata", *Haditörténelmi Közlemények*, CXXVII/1, 2014, s. 103-132.

REDHOUSE James W., *A Turkish and English Lexicon*, A. H. Boyajian, Constantinople 1890.

SEBESTYÉN Mihály, *Erdélyi Fejedelmek*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1994.

SZÁDECZKY Lajos, *Thököly Erdélyi Fejedelemsége*, Athenaeum Részvény-Társulat Könyvnyomdája, Budapest 1898.

SZENTKLÁRAY Jenő, *Dunai Hajóhadak Története*, Magyar Tudományos Akadémia Bizottsága, Budapest 1885.

SZILÁGYI Sándor, *Erdélyország Története, Különös Tekintettel Mívelődésére*, K.2, Heckenast Gusztáv, Pest 1866.

TRÓCSÁNYI Zsolt, *A Habsburg Politika és Habsburg-Kormányzat Erdélyben 1690-1740*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1988.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakki, *Osmanlı Tarihi*, C.3, K.1: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar, TTK Basımevi, 6. Baskı, Ankara 2003.

VARGA J. János, *A Fogyó Félhold Árnyékában, A Török Kiüzése Magyarországról*, Gondolat, Budapest 1986.

Gaz

Summary

The 2nd failed siege of Vienna brought with it the start of a new process for the Ottoman and Habsburg empires in Europe. Indeed, this event ensuing after the turning points as Geographical Discoveries, the Treaty of Westphalia and the English Civil War made political and economic rise irreversible against the Ottoman Empire representing Eastern civilization of European history.

In this regard, in the process leading to the Karlowitz Treaty Transylvanian ruler played the key role. First and foremost, it was aimed for Transylvania empery under the Ottoman vassal to participate in the Holy Roman Empire which had a geographical location between Ottoman and Habsburg Empire and a permanent army. In this way, the relations between Transylvania and the Habsburg Empire began to strengthen. Consequently before 2nd siege of Vienne negotiations began with Transylvania's initiative about autonomous structure of Transylvania under the administration of Habsburg Empire.

As a result of this Vienna government deploy Dunod Antidius to negotiate with Transylvanian administration. According to proposed treaty Transylvania will recognize domination Leopold I and fight against the Ottoman Empire besides Vienna. It will cover the costs of the Caesar army. In addition Transylvania will make foreign policy only under the control of Vienna. Because of Conditions were refused by Transylvanian nobles, a new agreement text was written known as Tractatus Viennensis sive Hallerianus. According to this Upper Hungary territory and Hungarian lands seized during the holy alliance war were given back to Transylvania. This proposal was accepted by Transylvanian parliament. However by confiscate of Buda in 2 September 1686 Transylvania lost its political importance from Habsburg's point of view and it was considered as a country which was needed to conquer by Vienna. Yet there wasn't any important political change in the foreign policy of Transylvania, as its important fortresses were under the Ottoman control.

At that time Charles V, Duke of Lorraine was appointed head of the Caesar's army to conquer whole Transylvania. The new commander defeated Ottoman army in the Battle of II. Mohács or Nagyharsányi in 12 August 1687. By this reason Sublime Porte lost its control over the Turkish army. As a result of these military developments Transylvania government announced that it broke off relations with Ottoman Empire and it had to accept the Habsburg supremacy. The new political station continued until the death of prince of Transylvania Michael I Apafi in 15 April 1690. Ottoman Empire utilized this situation and appointed Imre Thököly to throne of Transylvania by ahdname. Also Transylvanian nobles and people accept the new government.

Thanks to two documents that were given to the new Transylvanian Government by Ottoman Empire, we can see what was the expectation from Thököly and also the Sublime Porte's effort to stay in region. Those documents, which were found in Nuruosmaniye Manuscript Library [Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi] basically were written to guarantying pure loyalty of Transylvania. In return Sublime Porte assumed responsibility of autonomous political status of Transylvania and its right of free prince choice.

Gör

Akademik
Bakış

49

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Nevertheless, Thököly's rule could not withstand onslaughts of Habsburg and the prince had to escape from Transylvania. By this way Habsburg administration provides status again its own favor and between the two governments an agreement was signed which called Diploma Leopoldinum. Although at first the agreement protected the self-governing of Transylvania, very soon politic pressure increased on Transylvania. Transylvania government hoped that old Hungarian lands will be unified, thus Hungary's fragmentation will come to the conclusion. However this didn't come true and Transylvania only was seen as a land which was under the Habsburg rule. Losing Transylvania showed that Turkish administration won't be permanent in Western geography. The conditions of Karlowitz Treaty straightened these predictions.

Ekler:

Belgelerin Transkripsiyonu

Çalışmada esas kaynak vazifesi gören ve tetkiki yapılan vesikalarda II. Viyana Kuşatması'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun Erdel'de verdiği diplomatik mücadele ve bu çerçevede İmre Thököly'ye desteği görülmekte, ayrıca Erdel toplumunun önderleri ile olan teması takip edilebilmektedir. Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nr. 4311 (1101H./1690M.).

Metin I

(1) Tökeli İmre'ye⁵⁵ nâme-i hümâyûndur // (2) iftahârü'l-umerâi'l-'izâmî'l-'İseviyye muhtârü'l-küberâi'l-fihâm fî'l-milleti'l-Mesihîyye muslih-i cemâhîri't-tâ'ifeti'n-Nasrâniyyeü'l-karmi'l- // (3) bâsil ve't-temiyetü's-sâyil⁵⁶ bi'l-fi'l Orta Macar Kralı olan Tökeli İmre hutimet 'avâkibehû bi'l-hayr ve'r-reşâd tevkî'i // (4) refî'i hümâyûn vâsil olıcak ma'lûm ola ki muzâfât-ı memâlik-i mahrûsemizden⁵⁷ mülk-i mevrûsumuz olan Erdel // (5) vilâyeti bundan akdem helâk olan Erdel hâkimi Apaki⁵⁸ Mihâl'e tefvîz ü sipârîş ve nâme-i sa'âdet-hitâmımızla // (6) kemâ yenbağî tenbîh-i hümâyûnumuz⁵⁹ olmuşidi emr-i hirâsetde taksîr ve kılet-i ihtimâm ve 'adam-ı tedbîrinden nâşî mülk-i mevrûsumuz // (7) olan Erdel memleketini Nemçe eşkiyâsına pâ-mâl ve bey ve beyzâde vesâir ocak beyleri ve re'âya ve berâyasını // (8) soltât mel'ûnlarının envâ-i fesâd u ta'addi ü şekâvetlerine mutevezza'ü'l-bâl ve müteferrikü'l-ahvâl iyleyüb bi-'avni'llâhi // (9) ta'âla tanzîm-i umûrlarıyla ihtimâm-ı ehemmi mesâlih-i devlet ve etemm-i mühimmât-ı nâmûs-ı saltanatımdan olub siz neseb cihetinden // (10) sâbıkâ⁶⁰ Erdel hâkimi iken bu dûdmân-ı devlet-âşiyân ve bu hânedân-ı rasînü'l-erkânın uğurunda sadâkat // (11) u istikâmet ile fâiz olduğu hidemât-ı müstahsenesi miyân-ı halkda ma'rûf u meşhûr olan Betamin⁶⁰ Gâbor'a // (12) müntemi olub sıdk-ı niyyet ve safâ-yı taviyyet ve re'y-ı tedbîr ve fikr-i isâbet pezirinize her vecihle i'timâd-ı hümâyûn // (13) ve i'tikâd-ı sa'âdet-makrûnumuz olub hüsn-i tedbîr ü tedârik ile inşâ'llâhu ta'âla rızâ-yı hümâyûnuma muvâfık küllî hidmet // (14) ve mülk-i mevrûsumuz olan Erdel memleketinin hıfz u hirâsetinde dikkat ve umerâ ve ocak beyleri ve beyzâde // (15) vesâir a'yan ve ahâlsinin tanzîm-i ahvâllerine himmet ve cümlesiyle hüsn-i mu'âşeret ve ülfet me'mûl-i hümâyûnum olmağın // (16) sebkat iden sadâkat üzere hizmetiniz mukâbelesinde Erdel hükûmeti dahi size ve sizden sonra memleket ahâlsî Âstâne-i // (17) sa'âdetimize sadâkat üzere hizmet ümîd olanlardan her kim⁶¹ murâd iderler ise ana virilmek üzere tefvîz u taklîd // (18) olunmağın bu bâbda itmînân-ı hatrınız için yemîn ideriz ki yerleri ve gökleri yok iken var iyleyen cenâb-ı Rabb-i // (19) 'izzetin⁶² 'azamet u vahdâniyyeti hakkıçün mâdem ki siz vesâir tevâbi' ve 'askeriniz ve zîr-i destinizde olanlar 'Atebe-i 'aliyyemize // (20) itâ'at u inkiyâd üzere olub ve bi'l-cümle Macar beyleri ve beyzâdeleriyle dostumuza dost ve düşmanımıza düşman olası⁶³ // (21) ecdâd-ı // (22) ecdâd-ı 'izâmımız zemân-ı

55 Ad soyadı düzenine göre ismin orijinal hali İmre Thököly'dir. Osmanlı diplomasisi Macarçada soyadın önce söylenmesi kuralına sadık kalmıştır.

56 A.R.: "ye" harfi yerine "hemze". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 15.

57 A.R.: "mahrûsemizden" yerine "vesiamızda". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 15.

58 A.R.: "Apafi". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 15.

59 A.R.: "hümâyûnum". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 15.

60 A.R.: "Bethlen". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 15. Macarca: Bethlen

61 A.R.: "kime". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

62 A.R.: "Rabbülizzetin". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

63 A.R.: "olasın".

Gazi

Akademik
Bakış

51

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

sa'âdet-iktirânlarında ne vecihle himâyet ü siyânet olunur⁶⁴ ise yine ol vecihle mer'î ve muhterem // (23) olup bir müddet 'isyân iylediniz idi deyü 'itâb olunmayub Erdel ahâlîsinden bir ferde cevri u ta'addi u dahl u ta'arruz // (24) itdirilmeye dahl idenler işidildik de siyâset ile haklarından geline ve Betan Gâbor⁶⁵ zemânında olan virgülerinden ziyâde // (25) bir şey taleb olunmaya mâdem ki teba'iyet u itâ'at üzere olalar mallarına ve ırzlarına ta'arruz olunmak üzere fermân-ı 'âlişânımız // (26) sâdır⁶⁶ olmuştur gerekdir ki 'ahd-nâme-i hümâyûnumuz vusûlünde inşâ'llâhu ta'âla Erdel hükûmetine mutasarrıf olup el'ân 'Atebe-i 'aliyye-i // (27) şevket-'unvânımıza ide geldiğiniz sadâkat u ihlâs u istikâmet ü ihtisâsınız muktezâsı üzere min-ba'd dahi câdde-i teba'iyet // (28) u itâ'atde sâbit-kadem ve tarîk-i inkiyâd ve istikâmetde râsih-dem olup vech-i meşrûh üzere şeref-sudûr bulan // (29) 'ahd u emânı muhakkak ve 'ahd-nâme-i hümâyûnumuzun mefhûm-i⁶⁷ münîfin musaddak bilüb zabt u rabt-ı memleket ve himâyet ü siyânet-i ra'iyet // (30) bâbında sıdk-ı 'azîmet ile sarf-ı himmet ve kemâ-kân dostumuza dost düşmanımıza düşman olup hayz-ı ittifâk u ittihâd // (31) ile bi-'inâyeti'llâhi ta'âla envâ'-i fütûhât-ı cemîle ve yüz aklıkları zuhûriyle ve Nemçe mahazîlini memleket-i Erdel'den tard u ib'âd ber⁶⁸-eser-i // (32) nuhûsetlerin ol memâlikden izâle ile rızâ-yı yümn-iktizâ-yı⁶⁹ mülûkânemi ihrâza⁷⁰ ihtimâm iylesiz⁷¹ mâdem ki sadâkat // (33) u istikâmet üzere olub⁷² tarafınızdan ve Erdel beyleri ve beyzâde ve ocak beyleri vesâir ahâlîsinden sulh // (34) ve 'ahde munâkız bir hal sudûr⁷³ itmeye bu cânibden dahi ana mugâyir bir iş olmak ihtimâli yokdur hâtırınız hoş // (35) tutub 'Atebe-i 'aliyyemize sadâkat u ihlâsdan ve lâzımü'l-'arz olan ahvâli i'lâmdan hâli olmayasız⁷⁴ fî gurre-i⁷⁵ N sene 1101.

Metin II

(1) Erdel hükûmetine tâbi' Macar memleketinin ocak beyleri ve beyzâde ve a'yan vesâirlerine hüküm ki⁷⁶ // (2) memâlik-i mahrûsem muzâfâtından olan Erdel vilâyetinin zabt u rabt ve himâyet ü siyâneti bundan akdem helâk olan // (3) Erdel hâkimi Apaki⁷⁷ Mihâl'e tefvîz ü sipâriş ve nâme-i şevket-

64 A.R.: "olundılar". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

65 Gábor Bethlen.

66 A.R.: "sâdır" ifadesi bulunmamaktadır. Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

67 A.R.: "mazmun". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

68 A.R.: "ber" yerine "ve". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

69 A.R.: "iktizâ" ifadesi bulunmamaktadır. Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

70 A.R.: "icraya". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

71 A.R.: "eyleyesin". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

72 A.R.: "olub" ifadesi bulunmamaktadır. Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

73 A.R.: "zuhur". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

74 A.R.: "olmıyasın". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

75 A.R.: "evaili". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

76 A.R.: Sadece "Beğzade âyân ve sairelerine hüküm ki". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 16.

77 A.R.: "Apafi". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

makrûnumuzla⁷⁸ gereği gibi tenbîh-i hümayûnumuz olmuş idi emr-i hirâsetde // (4) kusûr-ı himmetinden nâşî mülk-i mevrûsum olan Erdel memleketinin⁷⁹ Nemçe eşkiyâsına pâ-mâl-ı sûtûr-ı istîsâl ve zıll-ı // (5) zalîl-i himâyetde hoş-hâl ve müreffehül'bâl olan ocak beyleri ve beyzâde ve a'yan ve bi'l-cümle re'âya ve berâyasının // (6) soltât melâ'îninin envâ'-i fesâd u ta'addi ü şekâvetleriyle perâkende ve perîşân olmalarına bâ'is olup bi-'avnihi ta'âla // (7) tanzîm-i ahvâllerine takayyüd ve ihtimâm himmet-i vala-nehmet-i hüsvânem⁸⁰ lâzım u mutahattim olmağın sâbikâ⁸¹ neseb cihetinden Erdel // (8) hâkimi iken Âstân-ı sa'âdet-nişân ve bu Hânedân-ı şâmihül'bünyânın uğurunda sadâkat u istikâmet ve envâ'-i hidemât-ı // (9) cemile ile elsine-i enâmda mezkûr olan Betan⁸² Gâbor müntehi olup Orta Kral Macarı⁸³ olan iftihârül'umerâi'l- // (10) 'izâmi'l-'İseviyye muhtârül'küberâi'l-fihâm fî'l-milleti'l-Mesihîyye müdebbir-i umûr-ı cemâhîri't-tâ'ifeti'n-Nasrâniyyeül'karmi'l-bâsil // (11) ve'l-leysül'sâyil Tökeli İmre hutimet 'avâkibehü bi'l-hayr ve'r-reşâd ve sıdk⁸⁴-ı niyyet ve sefâyı taviiyet ile südde-i // (12) seniyye-i sa'âdet-medârımın hayr-ı h'âhlarından olup re'y u tedbîr ve fikr-i isâbet-pezîr ile inşâ'İllâhu ta'âla // (13) rızâ-yı şerîfimize muvâfık küllî hizmet ve mülk-i mevrûsum⁸⁵ olan Erdel memleketinin zabt u rabt ve himâyet ü siyânet-i⁸⁶ // (14) dikkat ve umerâ ve ocak beyleri ve beyzâde vesâir a'yan ve ahâlîsinin tanzîm-i ahvâlllerine himmet ve cümlesiyle // (15) hillül'fet⁸⁷ me'mûl-i hümayûnum olup⁸⁸ sadâkat üzre sebkât iden hizmeti mukâbelesinde Erdel hükûmeti kral // (16) müşârünileyhe tefvîz ü sipârîş olunub mâdem ki kendüsi vesâir tevâbi' ve 'askeri ve kendüsünün zir-i // (17) destinde olanlar 'Atebe-i 'aliyyemize itâ'at u inkiyâd üzre olup bi'l-cümle Macar beyleri ve beyzâdeleriyle dostumuza // (18) dost ve düşmanımıza düşman olalar ecdâd-ı 'izâmım zemân-ı sa'âdet-iktirânlarında teveccühle ri'âyet olundılar ise // (19) yine ol vecihle mer'î ve muhterem tutulub bir müddet 'isyân iylediniz idi deyü kimesneye 'itâb olunmayub Erdel ahâlîsinden // (20) bir ferde cevri u ta'addi u dahl u ta'arruz ittirilmeye dahl idenler işidildik de siyâset ile haklarından geline ve Betan⁸⁹ // (21) Gâbor zemânında olan virgülerinden ziyâde bir şey taleb olunmaya ve mâdem ki itâ'at u inkiyâd üzre olalar // (22) sâir Macar ili⁹⁰ gibi mâllarına ve 'ırzlarına ta'arruz olunmamak üzre

78 A.R.: "namei hümayunu şevket makrunumuzla". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

79 A.R.: "memleketini". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

80 A.R.: "hüsvâneme". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

81 A.R.: "sabikan". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

82 A.R.: "Betlen". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

83 A.R.: "Orta Macar Kralı". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

84 A.R.: "sıdk-" ifadesi bulunmamaktadır. Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

85 A.R.: "mevrusumuz". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

86 A.R.: "siyanetinde". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

87 A.R.: "hüsnü ülfet". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

88 A.R.: "olmağla". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

89 A.R.: "Betlen". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

90 A.R.: "macarınız". İlaveten ili kelimesi metinde bulunmamaktadır. Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.

'ahd-nâme-i hümayûnuma⁹¹ ihsân ve yanına 'asker-i mevfûre // (23) ta'yîn olunub inşâa'llâhu ta'âla Nemçe mahazîlini memleket-i Erdel'den tard u ib'âd ve eser-i nuhûsetlerin ol memâlikden izâle // (24) itmek üzre ol tarafa irsâl olunmağın imdi gerekdir ki siz dahi kral müşârünileyhi üzernize hâkim bilüb // (25) def'-i mazarrat-ı a'dâ-yı devlet ve zabt u rabt-ı memleket ve himâyet ü siyânet-i ra'iyyet bâbında vesâir umûr u husûslarına⁹² // (26) her biriniz sadâkat u istikâmet üzre mu'âvenet u muzâheret ve dâima ittifâk u ittihâd ve gönül birliği ile hareket // (27) idüb mâ-beyninizde rızâ-yı yumn-i iktizâ-yı⁹³ ehl-i fesâd olan şakîleri memleketden ihrâc idüb eltâf u a'tâf-ı mülûkâneme // (28) mazhar olmağa ihtimâm iyleyesiz⁹⁴ şöyle bilesiz⁹⁵ 'alâmet-i şerife i'timâd kılasız⁹⁶ fî evâil-i N⁹⁷ sene 1101⁹⁸ // (29) bi-sûret-i // (30) hükûmet-i merkûmeye tâbi' Sekel milletinin ocak beyleri // (31) ve beyzâde ve a'yan vesâirlerine yazılmışdır // (29) bi-sûret-i // (30) hükûmet-i merkûmeye tâbi' Sâz milletinin ocak beyleri // (31) ve beyzâde ve a'yan vesâirlerine yazılmışdır // (32) fi't-târîhi'l-mezbûr

Gazi

Akademik
Bakış

54

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

-
- 91 A.R.: "hümayun". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.
92 A.R.: "husularında". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.
93 Devamen A.R.: "padişahaneme mugayir vaz'â cesaret ve muvafakat idüb". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.
94 A.R.: "eyleyesin". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.
95 A.R.: "bilesin". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.
96 A.R.: "kılâsın". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.
97 A.R.: "r". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.
98 Vesikanın devamı A.R.: "Bî sureti Hükûmeti mezbureye tâbi Sâz milletinin Ocakbeğleri ve Beğzade ve âyân ve sairlerine yazılmışdır". Ahmed Refik [Altınay], *a.g.e.*, s. 17.